

Gönderiliş Tarihi: 11/11/2024

Kabul Tarihi: 05/12/2024

ORCID 0009-0009-0565-1789

ULUS-DEVLET DÜŞÜNCESİNİN DÖNÜŞÜMÜNDE KÜRESELLEŞMENİN ETKİLERİ¹

Halil İbrahim GEYLANI²

ÖZ

Küreselleşmenin popüler bir kavram olarak kullanılmasına kadar yüzyıllar öncesine dayanan bir geçmiş bulunmaktadır. Avrupalıların “kapital”in önemini kavraması ve coğrafi keşifler ile artan ham madde ihtiyacı kolonileşmeyi beraberinde getirmiştir. Kolonyal girişimler gelişerek sömürgecilğe ve sonrasında emperyalizme evrilmiştir. Küreselleşme de emperyalizmin son halkasıdır. Küreselleşmenin ulus-devletler üzerinde ekonomik ve siyasi etkiler başta olmak üzere birçok yansıması olmuştur. Etkileri dolayısıyla küreselleşme üzerine pek çok yaklaşım geliştirilmiştir. Kimi yaklaşımlar küreselleşmeyi desteklerken kimileri karşı çıkmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan etkilenen ulus-devletler güvenlik kaygısıyla uluslararası kuruluşlar öncülüğünde küresel bütünleşmeye yönelmiştir. Sermaye yığılması ulus-devletleri son çeyrek yüzyılda “Ultra Kapitalist Küreselleşme” aşamasıyla karşı karşıya bırakmıştır. Sermayenin ulaştığı güç ulus-devlet egemenliğini tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.

Bu çalışma son çeyrek yüzyılda kapitalizmin merkezindeki devletler arasında artan iş birliğinin devletler üstü bir güce ulaşarak “Ultra Kapitalist Küresel” seviyeye ulaştığı ve ulus-devlet egemenliğine tehdit oluşturduğu hipotezine dayanmaktadır. Çalışma son çeyrek yüzyılda “Ultra Kapitalist Küresel” seviyeye ulaşan küreselleşme olgusunun ulus-devlet bağımsızlığı üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekerek literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın kapsamı ulus-devletler üzerinde küreselleşmenin II. Dünya Savaşı’ndan sonraki ekonomik ve siyasi etkileri ile 11 Eylül Saldırısı, Covid-19 salgını ve salgın sonrasındaki bilgi ve iletişim tabanlı teknolojik dönüşümler esas alınarak sınırlandırılmıştır. Çalışmada ikincil kaynakların nitel araştırma teknikleriyle incelenmesi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Küreselleşme, Emperyalizm, Ulus-Devlet, Uluslararası kuruluşlar.

JEL Kodu: A12, N00, 010.

EFFECTS OF GLOBALIZATION ON THE TRANSFORMATION OF NATION-STATE IDEAS

ABSTRACT

Globalization has a history dating back centuries before it was used as a popular concept. The Europeans’ understanding of the importance of “capital” and the increasing need for raw materials with geographical discoveries brought about colonization. Colonial initiatives developed into colonialism and then imperialism. Globalization is the last link in imperialism. Globalization has had many effects on nation-states, primarily economic and political effects. Many approaches have been developed on globalization due to its effects. While some approaches support globalization, others oppose it. Nation-states affected by World War II turned to global integration under the leadership of supranational organizations due to security concerns. Capital accumulation has left nation-states facing the “Ultra Capitalist Globalization” phase in the last quarter century. The power that capital has reached has reached dimensions that threaten nation-state sovereignty.

This study is based on the hypothesis that the increasing cooperation between the states at the center of capitalism in the last quarter century has reached a supra-state power and has reached the level of “Ultra-Capitalist Global” and poses a threat to

¹ Bu çalışma “II. Dünya Savaşı Sonrası Küreselleşmenin Ulus-Devletler Üzerindeki Etkisi” Bitlis Eren Üniversitesi. Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Halil İbrahim GEYLANI. Bitlis. 2024. Adlı tez çalışmasından türetilmiştir.

² Bitlis Eren Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi (Mezun). h.ibrahimgeylani@gmail.com. ORCID 0009-0009-0565-1789

nation-state sovereignty. The study aims to contribute to the literature by drawing attention to the negative effects of the phenomenon of globalization, which has reached the level of “Ultra-Capitalist Global” in the last quarter century, on the independence of the nation-state. The scope of the study is limited by taking into account the economic and political effects of globalization on nation-states after World War II and the information and communication-based technological transformations following the September 11 Attack, the Covid-19 pandemic and the pandemic. The study used the method of examining secondary sources with qualitative research techniques.

Keywords: Globalization, Imperialism, Nation-State, International organizations.

JEL Codes: A12, N00, 010.

1. GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nın ardından geniş coğrafyalara sahip olan ve bünyesinde birçok milleti barındıran imparatorluklar yerini ulus-devletlere bırakmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise devlet mekanizmaları henüz oturmaya başlayan ulus-devletler, yeni ekonomik ve siyasi hizipleşmeye yönelmiştir. Zira II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan tahribat ulus-devletleri yok olmanın eşiğine getirmiştir. Küresel çaptaki ekonomik ve siyasi tehditler II. Dünya Savaşı sonrasında ulus-devletleri uluslarüstü kuruluşlara katılmaya sevk etmiştir. Başka anlatımla ulus-devletler birbirinden korunmak için bütünleşme yoluna gitmiştir. Bu bütünleşme hareketleri II. Dünya Savaşı sonrasındaki yıkım sürecinde olumlu etki yaratsa da bir süre sonra ulus-devletlerin egemenliğini tehdit eden seviyelere ulaşmıştır. Özellikle 1970'lerden itibaren neo-liberal politikaların uygulanmaya başlamasıyla kavramsal olarak ifade edilen küreselleşme olgusu kapitalizmin emperyalizme evirilen süreçte günümüzdeki terimsel karşılığı olmuştur (Göktürk, 1996: 63).

Son çeyrek yüzyıla ise küresel sermaye “Ultra Kapitalist Küresel” evreye girmiştir. Ultra Kapitalist Küreselleşme kavramı Karl Kautsky'nin (1990:98) “Ultra-Emperyalizm” teorisine dayanmaktadır. Kautsky'nin teorisi kapitalizmin merkezindeki devletler arasındaki iş birliği esası üzerine kurulmuştur. Bu teoriye göre sermaye özü itibarıyla ulusal kalmalı ve sermayeyi yöneten devletlerin birbiriyle rekabet etmeyi bırakarak uluslararası işbirliği içinde eş güdümlü hareket etmelidir. Liberal perspektiften değerlendirme yapılacak olursa “Ultra Kapitalist Küreselleşme” son çeyrek yüzyılda ulus-devletleri kolay yönlendirebilmek adına covid-19 salgınına, teknolojiyi, dijitalleşmeyi araç kullanmakla kalmayıp ulus-devletlerin egemenliğine zarar veren bir yapıya bürünmüştür (Konak, 2011: 159-160).

2. KÜRESELLEŞME İLE ULUS-DEVLET KAVRAMLARININ KURAMSAL BOYUTLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Küreselleşme kavramı, insanlığın hayatına etki eden yönleri göz önüne alındığında pek çok araştırmacının ve kuramcının çalışmasına konu olmuştur. Literatürde küreselleşme; belirli bir yerde belirli şahıslar tarafından alınan kararların tüm uluslara etki etmesi, pazarların bütünleşmesi, yerel merkezin bulunmaması, merkezi yönetim birimlerinin kaldırılması şeklinde tanımlanmıştır (Bauman, 2012: 69). Küreselleşmeye farklı açıdan yaklaşan Harvey (2003: 270) küreselleşmeyi “*Zaman ve mekân sıkışması*” şeklinde tanımlayarak, ekonominin zaman ve mekân unsurlarına takılmadan eş anlı olarak hareket kabiliyetine ulaştığını belirtmiştir. Dünyada ekonominin siyasallaşmasıyla insanlığın köklü dönüşümü anlamını karşılayan küreselleşmeyle birlikte sermaye sahipleri finansal güçlerini arttırma imkânı yakalamıştır (Hablemitoğlu: 2004: 41). Küreselleşme olgusunun tarih sahnesine çıkış dönemlerine bakmak küreselleşme kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Tarihsel açıdan küreselleşme kavramını Orta Çağ Avrupa'sına uzandığını söylemek mümkündür.

Kapitalizm terimsel olarak “kapital” den türemiştir. Feodal düzenin hâkim olduğu Orta Çağ Avrupa'sında toprağa dayalı üretim biçiminden emek ve ücretin belirleyici unsur olduğu, gelir kaygısının artmaya başladığı ve ekonomik güce sahip olmanın her alanda söz sahibi olmanın temeli olduğunun fark edildiği Avrupa'da, sermaye birikimi “*kapital*” ifadesi ile karşılık bulmaya başlamıştır. Üretim ve tüketim dengeleri Orta Çağ'da yavaş yavaş değişirken 1300'lü yıllarda meydana gelen kara veba hastalığı ve beraberindeki kıtlık Avrupa'yı derinden sarsmıştır. Bu sarsıntıdan sonra savaşların başlaması Avrupa'nın iktisadi ve sosyal krize girmesine yol açmıştır. Avrupa yaşadığı büyük kırılma sonrasında düzenli büyüme sürecine girerek toparlanmaya başlamıştır. Orta Çağ Avrupa'sında gelirin kaynağının toprak olmaktan çıkarak emek ve iş gücüne dayalı kazanca dönüşmesiyle birlikte sermaye; krallıklarda ve tüccarlarda birikmeye başlamıştır. Farklı anlatımla kapitalizm 12. ve 13. yüzyıllarda mal

stoklaması, sermaye birikimi olarak ortaya çıkmıştır (Braudel, 2004: 203). Sermayenin önemi anlaşıldıktan sonra yeni pazarlar bulma ihtiyacı kolonyalizmin başlamasına neden olmuştur.

Kolonyalizm terim anlamıyla belli bir bölgede yaşayan insanların, topraklarının, mallarının, yaşam biçimlerinin denetim altına alınması veya el konulması olarak tanımlanabilir (Loomba, 2000: 18-19). 1500’lü yıllardan itibaren keşfedilen bölgelerin yer altı ve yer üstü zenginliklerine el konulması kolonyal sürecin başlamasına neden olmuştur. Bu anlamda Ferro (2002:48) kolonyalizmi ikiye ayırmıştır. Ferro’ya göre serbest rekabete dayalı kapitalizmin gelişim zamanındaki oluşum eski tip kolonyalizm, Sanayi Devrimi sonrasında oluşan kapitalizme ise yeni tip kolonyalizm adını vermiştir. Doğuya yönelmeye başlayan Avrupalı tüccarlar sermaye birikiminin sürekliliği ve ham madde temini için kolonyalizme giden yolu açmıştır. Dolayısıyla kolonyalizm kapital anlayışın ilk emperyal çıktısı olmuştur. Kolonyalizm temel olarak “çiftlikleştirme” anlamıyla karşılık bulmaktadır. Bu itibarla koloni kurulan bölgeler Avrupalı devletlerce ticari işletmeler olarak görülmüştür. Sermaye birikimi zaman içinde Avrupa’da burjuvazi sınıfının oluşmasına neden olmuştur. Sermaye gücünü elinde bulduran ülkeler kapitalist devletlere sermaye gücüne sahip olmayan ülkeler ise sömürülen devletlere dönüşmeye başlamıştır (Macit ve Torun, 2014: 141). Bu dönüşüm gelişerek sömürgecilik faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur.

Sömürgecilik terim olarak “yerleşmek” anlamını taşımaktadır. Sömürgecilik, yerleşilen bölgede bulunan yerel unsurlar yok sayılarak, ham madde elde etmek amacıyla el konulan bölge anlamını taşımaktadır (Loomba, 2000: 17-18). Sömürgecilik güçlü devletlerin hâkimiyet kurduğu coğrafyalarda zayıf devletlere karşı uyguladığı, uluslararası ekonomik ve iktisadi sömürü sistemidir. Sistemin işleyişi askeri baskının gölgesinde ekonomik ve siyasi dayatmalarla ucuz ham madde temini sağlamak üzerine kuruludur. Sömürüye maruz kalan devletler kendine ait ham madde kaynaklarını özgürce satamamaktadır. Buna mukabil işlenmiş ürünleri ise yalnızca sömürgeci ülkeden satın alabilmektedir. Sömürüye maruz kalan ülkenin ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel özgürlükleri kısıtlanmaktadır. Sömürgecinin olumsuz yanlarına karşın, sömürgeciliği savunanlar da bulunmaktadır. Sömürgeciliğin teorisyenlerinden John Stuart Mill sömürgeci yayılma düzenini savunarak, iktisadi ve siyasi olarak insanlığa hizmet edildiğini savunmaktadır (akt. Garaudy, 1992: 17-18). 15. yüzyılda Avrupalılık bilincinin ortaya çıkmaya başlaması ve 16. yüzyılda başlayan coğrafi keşifler sömürgecilik faaliyetlerinin dünyaya yayılma dönemleri olmuştur. Pusulanın ve matbaanın icadıyla birlikte yaşanan teknolojik gelişmeler de eklenince Avrupa, diğer ülkelere nazaran hem ekonomik hem de teknolojik olarak üstünlük elde etmeye başlamıştır. Üstünlüğü kazandığının farkında olan Avrupalı devletler elde ettikleri gücü yeni sömürgeleştirmeler için kullanmıştır (Kavas, 2003: 72). Oluşan güç birikimi Emperyalizme evirilen süreci doğurmuştur.

Emperyalizm, sermaye birikimi elde etmek amacıyla kolonileşme faaliyetlerinin evirildiği sömürgeciliğin; siyasi, kültürel, sosyal alanlara sızması, başka anlatımla sömürgeciliğin kurumsallaşması olarak tanımlanabilir. Güçlü devletlerin zayıf devletler üzerinde baskı kurarak faydalandığı ve ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel dönüşüme zorladığı bu sürece emperyalizm adı verilmektedir (Ferro, 2002: 48). Dolayısıyla emperyalizm sömürü sisteminin en temel kavramsal ifadesi olarak sanayi toplumunun yeni dünya düzenindeki kurucu aktörü olmuştur. Emperyalizmle beraber insanlar aynı fikirlere, düşüncelere, kültürlere sahip olmaya başlayarak, topyekûn benzeşim sürecine girmeye başlamıştır (Macit ve Torun, 2014: 238). Emperyalizm, ekonomik ve siyasi baskıya maruz bırakılan ülkeden kolonyal dönem veya sömürge döneminden daha az çaba harcayarak sonuç elde edilen dönemdir. Teknolojinin gelişmesi ve sanayideki hızlı ilerlemeler baskı altındaki ülkelere daha hızlı nüfuz etme imkânı sağlamıştır. Başka anlatımla teknolojiyle ilintili her gelişme emperyalist baskıyı daha fazla arttırmıştır (Stratton, 2002: 30). Bu noktada emperyalizmin sömürgecilik faaliyetlerinin sürekliliği amacıyla ideolojik bir unsur olarak imparatorluklara tercihen *ulus-devlet* oluşumlarını desteklediği görülmektedir. Yerel ve milli unsurlar ırk üzerinden desteklenerek toplumları birbirine bağlayan ortak tarihsel kökler görmezden gelinerek ayrışmanın aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (İplikçi, 2017: 1533).

Ulus-devletlerin tarih sahnesine çıkışı Fransız İhtilali’ne uzanmaktadır. Fransız İhtilaliyle birlikte kralların ve kilisenin hâkimiyeti ortadan kaldırılarak egemenliğin yegâne kaynağı millet olarak görülmeye başlanmıştır. Bu anlamda Hobsbawm (2008: 74), Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi’ni çifte devrim diye nitelendirerek devrimler çağının geldiğini ve devlet yönetimlerinin köklü değişikliklere

gideceği sürecin başladığını ve “ulus” ve “ulus-devlet” oluşumlarının temellerinin atıldığını dile getirmiştir. 1789-1799 *Fransız İhtilaliyle* devletlerin ve toplumların en köklü kırılma dönemlerinden biri gerçekleşmiştir. Mutlak monarşiye dayalı feodal yönetimler yerini cumhuriyete ve halkın egemenliğine, başka ifade ile halkın egemen olduğu yeni yönetim anlayışları doğmaya başlamıştır (Hobsbawm, 2005: 15). Fransız İhtilali halk tabanında şekillenen toplumsal bir harekettir. İhtilal sonrasında liberal demokrasinin temelleri atılmıştır. Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan “Milliyetçilik” akımı uluslar üzerinde etkili olmuştur. Bu yeni oluşum beraberinde yönetimlerin halk tarafından belirlenebildiği ve egemenliğin kaynağının tanrısal olmaktan çıktığı, ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi anlamını taşıyan büyük bir kırılma dönemidir (Heywood, 2011: 177).

Ulus, fiziki birlikteliğin yanında kolektif manevi birlikteliğin oluşumu veya sınırları belirli toprak parçası üzerindeki devlet mekanizmasının üniter yönetime uygun oluşumdur. Ulus siyasi yerelliği bulunan, heterojen yapıdan uzak, sınırları belirli coğrafyadaki halkın resmi alanı ve egemenlik kurduğu bölgesel oluşumdur (Pierson, 2000: 102). Başka anlatımla ulus; etnik köken, tarih ve dil gibi bireylerin kendini ait hissettiği topluluktur. Beraberinde birlikte yaşama duygusunu oluşturan bu ortak kökler siyasi birliği ve sınırları belirlenmiş oluşumları beraberinde getirmektedir. Ulus ayrıca; ortak etnik köken, ortak tarih, ortak dil ve tarih unsurları etrafında toplanan ve millet bilincini bünyesinde taşıyan siyasi birlik kurmaya uygun devlet yapısıdır (Alağaç, 2018: 6-7). Ulus fikri sanayileşme sonrası üretim odaklarının değişmesi ve modernitenin etkisiyle ekonomik, siyasal ve sosyolojik bir zorunluluk olarak yeni yönetim ihtiyacı nedeniyle hayat bulmuştur.

2.1. Küreselleşmeye İlişkin Yaklaşımlar

Küreselleşme kavramı pek çok kuramcının ve araştırmacının çalışma alanına dâhil olan bir kavramdır. Dolayısıyla küreselleşme kavramına ilişkin olarak farklı yaklaşımlar oluşmuştur. Bu yaklaşımları; Devamlılık Yaklaşımı, Yenilikçi Yaklaşım, Geçmişe Dönüş Yaklaşımı, Radikal Yaklaşım ve Şüpheli Yaklaşım olarak ifade etmek mümkündür (Şahin, 2009: 64). Küreselleşmeye ilişkin yaklaşımlara genel hatlarıyla değinmek yerinde olacaktır.

Devamlılık Yaklaşımı küresel ölçekteki değişikliklerin aniden yaşanmayacağını ve belli sürece dâhil olduğunu savunmaktadır. Devamlılık Yaklaşımı'na göre “Küreselleşme” kavramı kapitalizmin ve emperyalizmin ekonomik dönüşüm sürecinin son halkasıdır (Duncan'dan akt. Karadeli, 2005: 7). Devamlılık Yaklaşımı daha çok neo-marksistler ve eleştirel kuramcılar tarafından savunulmuştur. Devamlılık Yaklaşımı'na göre küreselleşme, global sermaye sahiplerinin uluslararası kuruluşlar ve çok uluslu şirketler yoluyla uluslararası tekelleşme ve bölüşüm sürecidir (Yeldan, 2001: 14-15).

Yenilikçi Yaklaşım piyasa mekanizmalarından hareketle küreselleşmeyi analiz etmiştir. Yenilikçilere göre küreselleşme özel bir oluşumdur ve piyasanın işleyişi için yaşanan süreçtir. Dolayısıyla ulus-devletlerin politikaları küreselleşmeye göre belirlenecektir. Yenilikçiler Westphalia sisteminde zorunlu değişiklikler olması gerektiğini ve yeni dünya düzenine geçişte küresel rekabetin artarak, bazı ülkelerin güç kazanacağını bazı ülkelerin güç kaybedeceğini savunmuştur. Neo-liberalistlerin savunduğu yenilikçi yaklaşıma göre küreselleşmenin belli bir doğası vardır ve buna uyulması gereklidir. Bu itibarla küreselleşme global ekonomik, siyasi, kültürel sistemin yeniden düzenlenmesi halidir. Ulus-devlet uygarlığın gelişim sürecinde endüstrileşmenin ürünü olduğundan küresel değişimlere uyumlanmak zorundadır (Karadeli, 2005: 7).

Geçmişe Dönüş Yaklaşımı geçmiş zamanlarda kurulan dünya düzeninin yeniden geldiğini savunmaktadır. 19.yüzyılda İngiltere öncülüğündeki hegemonyacı güç günümüze geldiğinde ABD'nin güdümündedir (Karadeli, 2005: 8). Başka bir anlatımla emperyalist egemen sermaye sahiplerinin elde ettikleri ideolojik başarının ekonomik alanda kazanılması amacıyla başlattıkları finansal dönüşüme küreselleşme denmektedir.

Aşırı Küreselciler olarak bilinen *Radikal Yaklaşım'a* göre küreselleşme insanlığın etkilenmekten kaçamayacağı realist bir oluşumdur. Bu yaklaşıma göre küreselleşme tüm insanlığa faydalı olacaktır ve yeni dünyanın başlangıç noktasıdır. Dolayısıyla ulus-devletlerin yapısal özelliğinden kaynaklı kısıtlamalar aşılanmalıdır ve tüm dünya özgürlüğe, refaha taşınarak küreselleşmenin kazançlı yönünün farkına varılmalıdır (Gelekeçi, 2003: 83). Liberal ekonomik politikalar kapsamında serbest ticaret hacminin artması sonucunda ekonomik küresel bağımlılığın ülkeler arasında yoğunlaşması

toplumların birbirine olan bağımlılığını da arttırmıştır. Aşırı küreselci grup bu noktada değişikliğe adapte olarak dönüşüme hızlıca ayak uydurulması gerektiğini savunmuştur. Aşırı küreselcilere göre ulus-devletler bahsedilen dönüşüm ve modernizasyon sürecinde zayıflamıştır. Aşırı küreselciler gelecekte oluşacak olan dünya toplumunun geleneksel olan ulus-devletin yerini alacağını, bölgesel farklılıkların ortadan kalkacağını, rasyonel küresel bütünleşik yapıya giden dünyanın hayatımızda geçerli olacağını savunmuşlardır (Hablemitoğlu, 2004: 20).

Şüpheli yaklaşım, radikal yaklaşımın aksine söylemler geliştirerek küreselleşmenin abartıldığını öne sürmektedir. *Kuşkuçular* olarak bilinen bu grup hiçbir şeyin yeni olmadığını, günümüzdeki sınır kaldırma fikrinin geçmişte duvarların kaldırılması olarak konuşulduğunu savunmuştur. Başka ifade ile küreselleşme kavramsal olarak yeni bir tanımlama olsa da ideolojik olarak tarihi kökleri oldukça derin olduğunu ifade etmiştir. Bu köklü ideoloji güçlü devletleri yok eden yapısıyla ulus-devletlere ayırarak ekonomik, siyasi, kültürel merkezileşmeye doğru gitmektedir. Küreselleşme karşıtları dünya ekonomik hayatını şekillendiren liberal ekonomi sisteminin baskın olmasından rahatsız olmuştur. Bu gruba göre küresel gelir adaletsizliğine emperyalizm sebep olmuştur ve küreselleşmeyle birlikte kapitalist emperyalist sömürü sistemi global bir yapıya bürünmüştür (Acar, 2002: 21).

3. KÜRESELLEŞMENİN ULUS-DEVLETİ DÖNÜŞTÜREN ETKİLERİ

Küreselleşme olgusu ulus-devletleri ekonomik ve siyasi alanlar başta olmak üzere birçok alanda etkilemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında NATO, BM, IMF, DB gibi uluslararası kuruluşlar etrafında bütünleşmeye başlayan ulus-devletler yukarıda zikredilen alanlardaki dönüşüm politikalarını uygulamak zorunda kalmıştır. Yazımızda bir anlamda küresel sisteme entegre olma çabası olan bu dönüşüm süreçlerinden sadece ekonomik ve siyasi dönüşüm süreçleri ele alınmıştır.

3.1. Ulus-Devletlerde Ekonomik dönüşüm

Küreselleşme zamansal ve mekânsal engelleri teknoloji sayesinde aşmayı başararak insanlığın kutuplaşması için gerekli şartları olgunlaştırmıştır. Küreselleşme bu sayede bölgesel tehditlerden kurtulma imkânına kavuşarak belli grupların veya üretim odaklarının yurtsuz bırakılmasıyla toprakların kimliksizleşmesine neden olan süreci başlatmıştır (Bauman, 2012: 25). Ekonomik dönüşümü tetikleyen ana etken küreselleşme olgusudur. İnsan hayatını şekillendiren temel alanlardan biri olan ekonomik dönüşüm insanlığın dolayısıyla ulus-devletlerin kaderlerinin şekillenmesinde oldukça etkilidir. Joseph E. Stiglitz (2002: 9) bu noktada küreselleşmeyi serbest ticaretin önündeki engellerin bertaraf edilmesi ve ulusal ekonomilerin bütünleşmesi şeklinde tanımlamıştır. Ekonomik dönüşümle ilgili olarak Soros (2003: 15) küreselleşme olgusunu sermayenin serbest dolaşımı şeklinde yorumlamıştır.

Keynezyen politikalarla birlikte 1929 büyük buhranından çıkmayı başaran dünya sermayesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ulus-devletlerin bütünleştirilmesine ağırlık vermiştir. Güvenlik kaygısıyla ulusların dâhil olduğu uluslararası kuruluşlar küresel sermayenin yönlendirmesiyle hareket ederek küresel politikalarını belirlemiştir. 1970'lerden sonra ise dünyadaki stagflasyon karşısında Keynezyen politikalar etkili olmadığından devletin ekonomide aldığı payın küçültülmesi, özelleştirmelerin başlaması ve serbest piyasa ekonomisinin uygulanması gibi değişiklikler ile neo-liberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır (Cengiz, 2021: 43).

Liberal ekonomik dönüşümün temel hareket noktası mülkiyetlerini koruma ihtiyacı duyan insanların hükümet etrafında toplanmaları olarak ifade edilebilmektedir. Liberal düşünce ekonomik anlamda kapitalizmin ihtiyaç duyduğu ekonomik, siyasi ve sosyal kurumlarda oluşturulan ve kelime anlamı olarak "serbest" anlamına gelen sistemdir. Serbest ticaret düşüncesi içinde karşılık bulan liberalizm, ekonomide rekabetin özgürce yapıldığı ve bireylerin özgürce davranmasını sağlayan ekonomik, siyasi, sosyal sistemler bütünüdür. Liberal ekonomi anlayışın oturmasında üretimin, sanayileşmenin ve endüstrileşmenin de etkisi bulunmaktadır. Liberal ekonomi fikirleri başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinde sanayileşmenin etkisiyle daha hızlı oturmaya başlamıştır. Bu bağlamda küreselleşme kapitalizm ve liberalizmden ayrı olarak düşünülmemelidir (Kızılcılık, 2002: 15-16).

Neo-Liberal ekonomik dönüşüm ile sermayenin 1970'li yılların küresel krizden çıkma yolu olarak yeni modelleme yaptığı görülmektedir. Neo-liberalizm yanlısı ekonomistler iki temel amaçla

hareket etmiştir. Birinci amaç devlet varlıklarının özelleştirilmesi ve serbest ticaretin arttırılarak sanayi verimliliği arttırmaktır. İkinci amaç devletlerdeki güç mekanizmalarının değiştirilmesi hedeflenerek toplumsal dönüşüm sürecinin başlatılmasıdır. Devletlerin güç mekanizmalarının değiştirilmesinden kasıt müdahale edilecek ülkede güçlü bir kapitalist sınıfın oluşturulması, sivil toplum kuruluşlarının etkinliğiyle bireyselliğin yayılması ve özelleştirmenin toplum nezdinde kabulüdür. Dolayısıyla bu üç temel esasa ilişkin alt yapı faaliyetlerine ağırlık verilerek tepkilerin engellenmesi yollarıyla toplumsal dönüşümün sağlanması amaçlanmaktadır. Neo-liberal ekonomik model 1970’li yıllarda yaşanan ekonomik krizin dünyaya yansımalarıdır (Karadeniz, 2019: 119-121).

Neo-liberal ekonomi anlayışı az gelişmişliğe üçüncü dünya ülkelerinin devlet politikalarındaki hatalı fiyatlamaları nedeniyle oluşan kötü kaynak dağılımının sebep olduğu iddiasındadır. Dolayısıyla neo-liberal politikalara en uygun model serbest piyasa modelidir. Başka anlatımla neo-liberal politikalar sürekli tüketimin önündeki en büyük engelin devlet müdahaleleri olduğu görüşüne dayanmaktadır. Ulus-devletler neo-liberal ekonomik dönüşümle küresel sermayeye hizmet etmeye zorlanmıştır. Bu baskıya uluslarüstü kuruluşların hukuki politika değişikliğiyle ilgili dayatmaları eklendiğinde IMF’nin hazırladığı stand-by anlaşmaları, yapılandırma paketleri, yapısal uyum programları gibi düzenleme içerikli müdahaleler yalnızca ekonomik değil toplumsal müdahaleye dönüşmeye başlamıştır (Bedirhanoglu, 2006: 125-126). Neo-Liberal politikalar beraberinde serbest piyasa ekonomisini getirmiştir. Bu durum devletlerin ekonomideki payının azalmasına neden olmuştur. Neo-liberal politikalar sonucunda 1990’lı yıllara gelindiğinde piyasalardaki finansal işlem hacmi reel piyasadan 30-40 kat daha fazla ciroya ulaşmıştır. IMF’ye borçlanan ülkelerin borçları katlanmaya başladığından aradıkları mali destek miktarları da artmıştır. IMF bu durumu fırsata çevirerek borç kaynaklarını arttırmıştır. Durumdan en çok zarar görenler ise gelişmekte olan devletler olmuştur. Nihayetinde uluslarüstü kuruluşlar yoluyla sermaye ulus-devletlerin iç işleyişlerine daha rahat müdahale imkânına kavuşmuştur (Dowd, 2006: 312).

3.2. Ulus-Devletlerde Siyasi Dönüşüm

Ulus-devletler üzerinde küreselleşmenin en büyük etkilerinden biri de siyasi dönüşüm olmuştur. Avrupa toplumunda Westphalia (1648) Barış Antlaşması’ndan başlamak üzere ulus-devletlere uluslararası arenada belirleyicilik vasfı yüklenmiş olmasına rağmen özellikle küreselleşme olgusuyla birlikte ulus-devletler edilgen konuma düşürülerek belirleyici vasıfları ellerinden alınmıştır (Çetin, 2008: 178).

Ulus-devletler uluslararası kuruluşların etkisiyle küresel sermaye karşısında yıpranırken vatandaşlarından talep ettiklerinde de daralmalar olmuştur. Ulus-devlet fikri zayıfladığından devletlerin vatandaşlarından isteyebileceği fedakârlıklar azalmıştır. Milli orduların yerine ücretli ordular geçmeye başlamıştır. Siyasi kararlarla serbest piyasa uygulamalarının önünü açan ulus-devletlerde yerel girişimler sekteye uğramıştır. Merkez bankalarının özerkleşmesi sonucunda kamu devletlerin otoritesi sarsılmıştır. Piyasa koşullarının belirlenmesi ulus-devletlerin çıkarlarından çok küresel finansın çıkarlarına hizmet eder hale gelmiştir. Bu baskıya direnemeyen ulus-devletler yoğun küresel baskı altında güç kaybetmeye devam etmektedir. Bu tehdidin farkında olan ulus-devletler birlikler kurarak veya topluluklara üye olarak siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda karar alma çabası içine girseler de küresel sermaye daha baskın çıktığından istenilenler tam anlamıyla hayata geçirilememiştir (Şahin, 2009: 168).

Ulus-devletler küreselleşmenin dönüştürücü gücü karşısında duramadıklarından başka bir çözüm yolu olarak güce entegre olmayı seçmişlerdir. Bu anlamda uluslarüstü kuruluşlara katılmaya başlayan ulus-devletler ekonomik ve siyasi bütünleşmelerle “*Yeni Dünya Düzensizliği*” adı verilen süreci başlatmışlardır (Bauman, 2012: 63-64). Başka anlatımla ulus-devletler NATO, DB, DTÖ, BM gibi uluslarüstü kuruluşlara üye olmaya zorlanmıştır. Dolayısıyla ulus-devletler egemenliğin yegâne kaynağı olan askeri, ekonomik, siyasi, kültürel özgürlüklerini tehlikeye atmıştır. Ayrıca uluslarüstü kuruluşların ulus-devletlerin dönüşümündeki süreci hızlandırdığı görülmektedir. Başka anlatımla ulus-devletler BM, IMF, DB gibi uluslarüstü kuruluşlar eliyle siyasi ve ekonomik baskılarla sermayenin küresel politikalarının hayata geçirilmesine ön ayak olmuştur (Kazgan, 2017: 64-65).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere’den hegemonyayı devralan ABD, emperyalizmin merkezi konumuna gelmiştir. Özellikle IMF ve DB gibi uluslarüstü kuruluşların ABD öncülüğünde kurulması

bahsedilen hegemonya anlayışının bir sonucudur. Hegemonya maddi güçle birlikte küresel ideolojinin uluslarüstü kurumlar arasındaki uyumu olarak tanımlanabilir (Karadeniz, 2019: 52). Hegemonyayı elinde tutan devlet aynı zamanda toplumsal gücü de elinde tutmaktadır. Küresel hegemonya devletlerin uluslararası role bürünmesiyle ilgilidir. Uluslararası yapıya bürünen ulus-devletler için yönetim ve üretim de uluslararası şekle bürüneceğinden sermaye ulusların sınırlarına, hukuki yapılarına, ekonomik farklılıklarına takılmadan serbest dolaşım sağlamayı başarmıştır (Karadeniz, 2019: 77).

ABD'nin emperyal hegemonya başarısı ulus-devletlere neo-liberal politikaları siyasi ve ekonomik alandaki eşgüdümlü uygulanabilirliğini sağlıklı şekilde uygulatmasından kaynaklanmaktadır. “*Tekelleşmeyle birlikte tekleştirme*” süreci olarak adlandırılabilir bu süreç ABD'ye uluslararası arenada dilediğince hareket edebilmeyi sağlamakla kalmamış aynı zamanda “*tek üstün güç*” haline gelme imkânı sağlamıştır. Bu güç ABD'ye uluslarüstü kuruluşlarda arzuladığı politikaları istediği şekilde hayata geçirme imkânını vermiştir. Gücünün farkında olan ABD isteklerini uzlaşmacı diyalogla dile getirerek kabul edilmemesi halinde istediği politikayı seçenek sunmadan dayatarak kabul ettirme yollarına başvurmuştur (Manisalı'dan akt. İrge, 2005: 76-77). Özellikle Soğuk Savaş'tan sonra batı kapitalizminin dengeleyicisi SSCB dağılınca küresel dengesizlik meydana gelmiştir. Bu dönemde ABD ve AB tek merkezli kapitalist yapılarıyla öne çıkmaya başlamıştır. ABD 1990'lı yıllarda daha fazla öne çıkarak küresel strateji izlemeye başlamıştır. Bu anlamda emperyalist sermayenin kapitalist üssü olan ABD askeri, siyasi, iktisadi operasyonlarla küresel tekelleşmede sermayeye hizmet eden emperyalizmin öncü devleti olmuştur (İrge, 2005: 79-81).

4. SON ÇEYREK YÜZYILDA ULUS-DEVLETLERDEKİ ULTRA KAPİTALİST KÜRESELLEŞME EVRESİ VE KIRILMALAR

Kautsky (1990:98) “Ultra-Emperyalizm”e dayalı fikirlerini 1880'lerden başlayarak I. Dünya Savaşı ve sonrasında da savunmuştur. Kautsky sermayeye sahip olmak adına devletlerin mücadelesini emperyalist devletlerin kartelleşme çabası olarak görmüştür. Sermaye gücünü elde etmek isteyen devletler arasında sermaye mücadelesi bir süre sonra yerini anlaşmaya dayalı iş birliği politikalarına bırakacak ve güçlü olanların oluşturacağı federasyona dönüşecektir. Kautsky emperyalizmden ve silahlanmadan arınmış bu uzlaşma safhasına “Ultra-Emperyalizm” adını vermiştir (Emre, 2013: 51-52). Lenin ve Buharin'e göre Kautsky'nin savunduğu uzlaşmanın oluşması mümkün değildir. Çünkü emperyalist devletler arasında çıkar uyumsuzlukları ve sermaye sahip olma eğilimi anlaşmaya dayalı federasyon oluşumuna engel olmaktadır (Öztürk, 2006: 277).

Kautsky'nin teorisine yapılan eleştirilerin temelinde dönemin emperyalist ülkeleri arasındaki sermaye tekelleşmesi bulunmaktadır. Zira o dönemde çıkar çatışmaları ve güç mücadelesi ultra-emperyalizm teorisinin uygulanabilirliği açısından mümkün görülüyordu. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında sömürge devletleri bağımsızlığını kazanmaya başlamıştır. Ardından emperyalist devletler arasındaki çatışma yerini uluslarüstü kuruluşlar eliyle ulus-devletlerin iş birliğine dayalı uzlaşmaya bırakmıştır. Küresel iş birliğine dayalı ekonomik dönüşüm Kautsky'nin teorisinin yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır (Emre, 2013: 57). Dolayısıyla günümüzde Kautsky'nin savının haklılığı ortaya çıkmıştır. Kautsky'nin teorisinden hareketle küreselleşme olgusunun son çeyrek yüzyılda devletler üstü bir güce ulaşarak “Ultra-Kapitalist Küreselleşme” seviyesine yükseldiği ve ulus-devlet egemenliğine zarar verdiği düşünülmektedir. Sermayenin özü itibarıyla yerel kalabilmesine rağmen sağlanan devletler üstü küresel sermaye uzlaşısı ulus-devletlerin güçlü yönlerini törpülemeye başlamıştır. Küreselleşme bu son evrede ulus-devlet bağımsızlığını tehdit etmeye başlamıştır. Çalışmada son çeyrek yüzyılda ulus-devletler üzerinde oluşan küresel sermaye baskısının yansımaları ve ulus-devlet egemenliğine oluşturduğu tehditler; 11 Eylül Saldırısı, Covid-19 salgını ve salgın sonrasındaki bilgi ve iletişim tabanlı dijitalleşme ile sınırlı olmak üzere açıklanacaktır.

4.1. 11 Eylül Saldırısı

Kapitalizm yapısı gereği birikim refleksiyle hareket etmektedir. Bu yapı sürekli büyümeye endekli olduğundan tehdit unsuruyla hareket etmesi gereklidir. Soğuk Savaş sonrası SSCB bloğunun çökmesi ABD karşısındaki tehdit unsurunu kaldırmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde 11 Eylül 2001 tarihinde Dünya Ticaret Merkezi ve ABD Savunma Bakanlığı'nın hedef alınması yeni bir dönemin başlangıcı olarak küresel emperyalizmde yepyeni bir kırılma dönemi olmuştur (Özpek, 2012: 186). ABD 11 Eylül sonrasında tehdit unsurunu ve güvenlik algısını değiştirerek tüm dünyada etkisi

hissedilecek değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Saldırıdan sonra ABD tehdit algısını “ Terör” olarak değiştirmiştir. Bu değişiklik ABD’ye Ortadoğu’da sorgusuz sualsiz hareket etme imkânı sağlamıştır. Irak ve Afganistan’a operasyonlara başlayan ABD için İslam dünyası artık “öteki” olarak görülmeye başlanmıştır. Ekonomik açıdan bakıldığında ABD, Irak’a müdahale ile petrol rezervlerinin en fazla olduğu coğrafyaya terörizm bahanesiyle girmeyi başarmıştır. Başka anlatımla küresel egemenliğini kaybetmek istemeyen ABD karşısında durabilecek Çin gibi devletlerin güçlenmesini engellemek için petrolün kaynağı olan coğrafyalara yerleşerek engellemeye çalışmıştır. NATO bu süreçte terörizmi gündemine almıştır. NATO’nun yaptırım gücünü arkasına alan ABD tarafından terörün küresel bir tehdit olduğu kamuoyunun gündeminde tutulmuştur (Kuloğlu’ndan akt. Karaca, 2022: 45). 11 Eylül saldırılarıyla birlikte ABD, NATO’nun gücünü kullanarak küresel politikalarını uygulamaya koymuştur. Farklı ifade ile NATO, ABD’nin küresel politikalarının hayata geçirilmesine aracılık etmiştir. Dolayısıyla 11 Eylül saldırıları küresel emperyalist hegemonyanın “Yeni Dünya Düzeni”nin kırılma dönemi olarak tarihe geçmiştir (Ertekin, 2004: 23-24, 48).

4.2. Covid-19 Salgını ve Sonrasında Bilgi ve İletişim Tabanlı Teknolojik Dönüşüm

Çin’in Vuhan eyaletinde ortaya çıkan ve kısa bir sürede dünyayı saran Covid-19 salgını ile birlikte tüm dünya teyakkuza geçmiştir. Dünyayı sarsan salgın nedeniyle ulus-devletler uluslarüstü kuruluşların politika dayatmalarına direnç göstermekte oldukça zorlanmıştır. Konu sağlık gibi önemli bir konu olunca dünyanın yoğunlaştığı yönde kararlar almak ulus-devlet yöneticilerine daha makul gelmiştir. Covid-19 sürecinde ulus-devletler sağlıkla ilgili olanlar başta olmak üzere birçok hukuki düzenlemeleri askıya almış ve tüm dünya devletleri uluslarüstü kuruluşların direktifleri doğrultusunda hareket etmeye zorlanmıştır. Bu süreçte en fazla öne çıkan uluslarüstü kuruluş Dünya Sağlık Örgütü olmuştur. DSÖ sağlık düzenlemeleriyle ilgili küresel sermaye sahipleri adına garantörlük görevi görmüştür (Olsson, 2007: 245).

Uygulanan küresel tedbirler nedeniyle Covid-19 sonrasında küresel ekonomi üçe bölünme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Birincisi arz yönlü etkiyle üretim sektörünün dorudan etkilenmesi, ikincisi arz zincirindeki kesinti, üçüncüsü de firmalar üzerindeki talep yönlü etkilerdir. Dünyanın her yerinde fabrikalar kapandığından mal ve hizmetlerde aksamalar yaşanmıştır. Dünya ekonomisi darboğaza girdiğinden küçülmeler yaşanmıştır. Merkez bankaları düşük krediler sağlayarak daralmanın etkisini sübvansane etmeye çalışmıştır. Takip eden süreçte piyasa taleplerinde büyük çapta azalmalar olduğundan üretim mekanizmasında işler azalmış ve işçiler işten çıkartılmaya başlanmıştır. Üretimdeki daralma enflasyonu tetikleyerek ülkelerin temel gıda ihracatını azaltmasına neden olduğundan küresel enflasyon ve küresel yoksulluk sorunu ortaya çıkmıştır (Dokuzoğlu ve Tüm, 2022: 106). Yoksulluğun gıda ve içme suyu gibi zorunlu ihtiyaçlara etki etmesi insanlığın kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Bingül, vd, 2020: 80-81).

Covid-19 salgınıyla beraber küresel anlamda üç ana yoksulluk sınıfı türemiştir. İlk sınıf “*görelî yoksulluk*” sınıfıdır. Bu sınıfta bulunan orta sınıfın yaşam standartları bozulduğundan gıdaya erişimdeki özgürlükleri eskiye nazaran azalmıştır. İkinci sınıf “*mutlak yoksul*” sınıfıdır. Salgın sonrası işsizliğin artması ve tam zamanlı iş bulmanın zorlaşmasıyla birçok insanın bu sınıfta olduğu görülmektedir. Üçüncü yoksul türü “*aşırı yoksul*” sınıfıdır. Bu sınıf zaten barınma dâhil temel gıdaya dahi ulaşmakta zorluk çektiğinden salgın sonrasındaki süreçten en çok etkilenen sınıf olmuştur (Bingül, vd, 2020: 81-82). Covid-19 sonrasında dünyanın yaşadıkları bir sonuç değildir. Bilakis devamlılık arz edecek olan sürecin ilk adımlarıdır. Milyonlarca insanın öldüğü II. Dünya Savaşı sonrasında dahi küresel sistemin böylesine kısıtlamaya gittiği görülmemiştir. Tüm mekanizmaların neredeyse durma noktasına geldiği bu süreçte insanlık küresel bilinmezliğe sürüklendiğinden insanlarda mutsuzluk duygusu hâkim olmuştur. Salgınla beraber insanlığın geleceğe dair umutları azalmıştır. Covid-19 salgınında sosyal mesafe kavramı ortaya çıktığından insanların birbiriyle teması engellenmiştir. Uygulanan tedbirler ulaşımdan çalışma hayatına, ekonomik alışkanlıklardan yaşam tarzlarına kadar herşeyin değişeceği bir etki oluşturmuştur. Yaşananlar insanlarda korku ve endişeyi attırdığından psikolojik sorunların arttığı görülmüştür (akt. Kanat ve Ayyıldız, 2020: 188).

Alınan tedbirler dünya ülkelerinde çalışma hayatı, ekonomik faaliyetler, ulaşım şartlarının değişmesi sonuçlar doğurmuştur. Üretimin ve ticaretin devam etmesi zorunluluğu nedeniyle sektörler sorunu alt yapılarında dijital dönüşümü gerçekleştirerek aşmaya başlamıştır. Bulaşıcı hastalığı kapma

korkusuyla insanlar; eğitim, sağlık, iş görüşmesi, alışveriş ve toplantı gibi süreklilik arz eden ihtiyaçlarını online uygulamalar yoluyla çevrimiçi olarak gerçekleştirmeye başlamıştır. Kamusal alanlar salgın döneminde kapatıldığından insanlar arasında karşılıklı etkileşim azalmıştır. Ülkeler ve şirketler yatırımlarını bu dönüşüme uygun yatırım yollarına kaydırmıştır (Marangoz ve Kırılı, 2021: 58). Salgın beraberinde eğlenceden seyahate, gıdadan turizm sektörüne kadar birçok sektörün etkilenmesine neden olmuştur. Tedarik zincirinde yaşanan aksama nedeniyle ekonomiler durma noktasına gelmiştir. Tüm bu olumsuzluklarla eş zamanlı olarak insanlarda hasta olma endişesi korku ve panik hali olduğundan psikolojik anlamda kitlesel çöküşler yaşanmıştır. İnsanlığı her anlamda derinden sarsan covid-19 dünyanın ve insanlığın alışkanlıklarının kökten değiştiği bir kırılma dönemi olmuştur (akt. Kanat ve Ayyıldız, 2020: 188).

Bilgi ve iletişim tabanlı teknolojik dönüşüm Covid-19 salgını sonrasında inanılmaz bir gelişme yaşamıştır. Teknolojideki ilerlemenin dijitalleşme sürecine evrildiği, yapay zekânın hayatımıza girdiği günümüz toplumunda birçok işlem internet üzerinden bir tuşla dijital olarak veriler yoluyla yapılmaya başlanmıştır. Dünyanın geldiği noktada kapitalizm, küreselleşme adı altında insanların birikimlerini, mülkiyetlerini, sahip olduğu mal varlıklarını hatta gıda ve su gibi hayati ihtiyaçlarını dahi ticari pazar olarak görmeye başlamıştır. Dijitalleşmeye geçiş süreci insanlığın kapitalist sistem karşısındaki en büyük sınavlarından biri olmuştur. İnsanlık “Yeni Dünya Düzeni” ne doğru insanlık ivme kazanarak ilerlemeye başlamıştır. Dolayısıyla yeni sistemde yer edinme derindeki devletler kendi içinde büyük mücadelelere girişmiştir. Bu anlamda en büyük mücadelenin ABD ile Çin arasında olduğunu söylemek mümkündür (Bhusal, 2020: 739).

Dijitalleşme ile iş kollarındaki üretim faaliyetleriyle iletişim sistemindeki etkileşim de dönüşüme uğramıştır (Kanat ve Ayyıldız, 2020: 188). Üretim odakları, sanayiler, firmalar için üretim durma noktasına gelirken yaşanan olağanüstü durum dijitalleşme ile aşılmıştır. Dijitalleşmeyle uzaktan çalışma sistemlerinin hayatımızda daha fazla yer etmesiyle firmalar da dijital dönüşüme olan yatırımlarını arttırmıştır (Kanat ve Ayyıldız, 2020: 186). Salgın sonrasında kontrollü normale geçiş sürecinde üretim mekanizmalarının neredeyse tamamında dijital dönüşümler kalıcı olmaya başlamıştır. Dijital dünyanın hayatımızda daha fazla etkin olmaya başladığı bu süreçte dijital çağın başlamasının yolu açılmıştır. Yaşanan dönüşüm beraberinde pek çok yeni iş modellerini, yeni iş fırsatlarını meydana getirmiştir. Büyük firmalar ve büyük şirketler yatırımlarına bu doğrultuda ağırlık vererek esnek modele geçmiştir. Modern dünyadaki dijital dönüşümle gelişmiş teknolojilerin önemi artmıştır. Otonom sistemler, robotlar ve makinaların kullanımı artarak dijital devrimin yolu açılmıştır. Ulus-devletler dijitalleşme karşısında değişen şartlara ayak uydurarak endüstriyel dönüşümlerini bu doğrultuda revize etmiştir (Nalbantoğlu, 2021: 14)

Dijital devrimle birlikte yapay zekânın da insanlığın dönüşümündeki rolü büyük olmuştur. Bilişsel yapısı ve analiz yönüyle önceki teknolojilerden ayrılan yapay zekâ, bilişsel ve davranışsal anlamda insanı taklit edebilme özelliğine sahip bir teknolojidir. İnsana özgü olan algılama, kavrama, beceri ve belli bir amaca yönelik eylem gerçekleştirme özellikleri bulunan yapay zekânın insanlığın geleceği üzerinde edineceği rol oldukça önemlidir (Adaş ve Erbay, 2022: 328). Yapay zekâ karmaşık algoritmaların çözülebilmesinde oldukça önemli rol oynarken salgın sürecinde erken tanı ve teşhis yapabilmesi oldukça önemlidir. Bununla beraber bireylerin davranışlarına bakarak hastalıkların tespitinin yapılması ve bireylerin risk durumunun ölçülmesinde yapay zekânın çok önemli bir rolü olmuştur (Kılınç, v.d, 2020: 180).

Yapay zekânın hayatımıza girmesiyle insana bağımlı iş gücünün önemli ölçüde azaltılabileceği görülmüştür. Verimliliği yüksek olan bu sistemlerle üretim daha kolay ve hızlıca yapılabilmektedir. Okyanuslar ve uzay derinliklerine yapay zekâ kullanılarak insan hayatı tehlikeye atılmadan araştırmalar yapılabilmektedir. Otonom sistemlerin onarım maliyetlerinin yüksek olması, yapay zekâ teknolojilerine yüksek maliyetlerle ulaşılmaması, yapay zekânın suç işlemede araç olarak kullanılabilme ihtimali veya insanlığı tembelleğe sevk etmesi gibi tehlikeler de yapay zekânın olumsuz özelliklerinden birkaçıdır (Qaddura, 2023: 36). İstihdam olanakları azalan insanlığın yerine geçmeye başlayan yapay zekâ, iş gücü sağlayan otonom sistemler bütünü olmaya doğru gitmektedir. Bir süre sonra istihdam edilemeyen insanlarda işsizlik artacağından kendisini gereksiz ve yetersiz bulan insanların sayısı artmakla bu insanların yaşayacağı psikolojik krizlerin kitlesel krizlere dönüşmesi ihtimali de oldukça yüksektir. Covid-19 küresel salgını ve sonrasında bilgi ve iletişim tabanlı dijital devrim adeta “Yeni

Dünya Düzeni”nde ulus-devletlerin ve insanların konumlarıyla ilgili kartları yeniden dağıtmıştır. Ticaretin nasıl olacağı, uluslararası işleyişin ne şekilde gerçekleşeceği ile ilgili yeni düzen tartışmalarının artmasına neden olan bu süreçler, emperyalist küresel sömürü sistemin gücünü arttıran, buna mukabil insanlığın yok sayılmasıyla köleleştirilmesinin önünü açan küresel bir kırılma dönemi olmuştur (Atlı, 2020: 54).

5. SONUÇ

II. Dünya Savaşı’ndan sonra meydana gelen ekonomik ve siyasi çöküş ulus-devletleri uluslarüstü kuruluşlar yoluyla birlikte hareket etmeye yöneltmiştir. Bu dönemde ulus-devletler kendi arasındaki mücadeleden kısmen vazgeçerek iş birliğine yönelmiştir. Bu iş birliği II. Dünya Savaşı’na kadar hak ettiği değeri bulamayan Kautsky’nin küresel uzlaşmaya dayalı “Ultra Emperyalizm” teorisinin haklılığını göstermiştir. Ancak son çeyrek yüzyıldaki küresel dönüşümler teoriyi bir ileri safhaya taşımaktadır. Küresel sermaye son çeyrek yüzyılda tek bir bütünün uyumlu parçaları gibi hareket ederek küresel politikaları belirlemede aktör hale getirmiştir. Bu durum ulus-devlet egemenliğini tehdit eden bir süreci beraberinde getirmiştir. Özellikle son çeyrek yüzyılda ulus-devletlerin en güçlü özelliklerinden olan bağımsız karar alabilme yetenekleri zayıflamıştır. Bunun en açık yansıması ABD’nin 11 Eylül saldırısı sonrasında NATO, BM gibi uluslarüstü kuruluşların desteğiyle neredeyse sorgusuz sualsiz Ortadoğu’da hareket etme imkânı yakalamasıdır. Ulus-devlet iradesine rağmen küresel sermayenin gücünü katlayan en büyük yansımalarından biri de Covid-19 salgınıyla yaşanmıştır. Salgın anındaki krizi çözmek için yerel politikaları bir kenara bırakan ulus-devletler, Dünya Sağlık Örgütü’nün direktiflerini uygulamayı kendi politikalarına tercih etmiştir. Salgın sonrasındaki bilgi ve teknoloji tabanlı dijital dönüşüm ulus-devletlerin ve insanlığın yaşam alışkanlıklarında geri dönülmez köklü değişimlere neden olmuştur. Otonom sistemler ve yapay zekânın hayatımızdaki etkinliğinin artması insanlığın dijital devrimler çağını başlatmıştır.

Kautsky’nin teorisinden hareketle son çeyrek yüzyılda küreselleşme olgusunun devletler üstü bir güce erişerek “Ultra Kapitalist Küreselleşme” seviyesine ulaştığı düşünülmektedir. Bu seviye küresel iş birliğine dayalı uzlaşma safhasının bir ileri aşaması olarak küresel sermayenin gücünü katlayan bir süreci ifade etmektedir. Dolayısıyla son çeyrek yüzyıldaki “Ultra Kapitalist Küreselleşme” ulus-devlet bağımsızlığını zayıflatan bir hal almıştır. Ulus-devlet egemenliği küreselleşmenin bu son safhasında tehdit altına girmiştir.

6. KAYNAKÇA

- Acar, M. (2002). Ekonomik Siyasal ve Sosyal Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi Fırsat mı? *Liberal Düşünce Dergisi*, 7, 25-26.
- Adaş, E.B. & Erbay B. (2022). Yapay Zekâ Sosyolojisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (1), 326-337.
- Ak, R. & Bingül, B. A. & Türk, A. (2022). Covid-19 ve Derinleşen Yoksulluk. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (2): 74-91
- Alağaç, S. (2018). Küreselleşme ve Ulus-Devlet İlişkisinin Yerelleşme ve Bölgeleşme Üzerine Etkileri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.
- Atlı, A. (2020). *Covid-19 Küreselleşmenin Sonunu Mu Getirecek? Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar* (Ed.U. Ulutaş). T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi. SAM Yayınları. Ankara.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme-Toplumsal Sonuçları* (A.Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yay. İstanbul.
- Bhusal, M. K. (2020). The World After Covid-19: An Opportunity for a New Beginning. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 10 (5), 735-741.
- Braudel, F. (2004). *Maddi Uygarlık: Mücadele Oyunları* (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Yayınları. Ankara.

- Cengiz, O. (2021). Kapitalizm, Küreselleşme ve Covid-19 Sonrası Yeni Dünya Düzeni, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 7 (2), 35-57.
- Çetin, N. B. (2008). Siyasi Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devlet Tartışmaları. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 7 (1), 177-182.
- Dokuzoğlu, S. & Tüm, K. (2022). Küresel Salgının Maliye Politikalarına Etkisi: Türkiye Üzerine Değerlendirmeler. *Çukurova Üniversitesi. S.B.E. Dergisi*, 31 (1), 105-120.
- Dowd, D. (2006). *Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadi Eleştirel Bir Tarih* (C. Gerçek, Çev.). Yordam Kitap. İstanbul.
- Emre, Y. (2013). “Karl Kautsky ve Ultra-Emperyalizm Kuramının Düşündürdükleri: Sosyal Demokrasi ve Uluslararası İlişkiler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 10, Sayı 39 (Güz 2013), s. 45-69.
- Ertekin, B. A. (2004). *Saldırı Planı*. IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul.
- Ferro, M. (2002). Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi: 13. Yüzyıl20. Yüzyıl (M. Cedden, Çev.). İmge Kitabevi. Ankara.
- Garaudy, R. (1992). *Entegrizm, Kültürel İntihar* (K. B. Çileçöp, Çev.). Pınar Yay. İst.
- Gelekçi, C. (2003). *Küreselleşme ve Milli Kültür* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Gill, S. (1991). *American Hegemony and the Trilateral Commision*. Cambridge University Press.
- Göktürk, E. D. (1996). Dünden Yarına Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme. SAV Yayınları. İstanbul.
- Hablemitoğlu, Ş. (2004). *Küreselleşme: Düşlerden Gerçeklere*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları. Ankara.
- Harvey, D. (2003). *Post modernliğin Durumu* (S. Savran, Çev.). Metis Yay. İst.
- Heywood, A. (2011). *Siyasi İdeolojiler* (A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, S. Akın, B. Kalkan, Çev.). Adres Yayınları. Ankara.
- Hobsbawm, E. J. (2005). *Devrim Çağı: 1789-1848*. Dost Kitapevi. Ankara.
- Hobsbawm, E. J. (2008). *Sanayi ve İmparatorluk*. Dost Kitapevi. Ankara.
- İplikçi, A. (2017). Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal Of Graudate School of Social Sciences*, 21 (4), 1527-1540.
- İrge, F. N. (2005). Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik. *Trakya Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (1), 59-88.
- K. Kautsky, Seçilmiş Politik Yazılar, Hatrick Goode (der.), çev. Celal A. Kanat, İstanbul, Kavram Yayınları, 1990
- Kanat, B. & Ayyıldız, N.A. (2022). Covid-19 Küresel Salgın ve Dijital Dönüşümün İnsan Kaynakları Uygulamaları Üzerine Yansımalarını Açığa Çıkarmaya Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 27 (2), 185-213.
- Karaca, M. (2022). 11 Eylül Sonrası Değişen Güvenlik Paradigmaları Işığında Nato'nun Dönüşümü ve Türkiye'ye Etkileri. Başkent Üniversitesi. AB ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Karadeli, C. (2005). *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*. Phoenix Yay. Ankara.
- Karadeniz, A, G. (2019). *Küreselleşmenin Araçları: IMF ve Dünya Bankası Neden Kuruldular, Politikaları Nasıl Değişti, Küreselleşmeyi Nasıl Etkilediler?* Ankara Üniversitesi, S.B.E. Uluslararası Siyaset. Yüksek Lisans Tezi. Ankara
- Kavas, A. (2003). *Afrika'da Fransız Sömürgeciliği. Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği Bildiri Kitabı*. Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ.

- Kazgan, G. (2017). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları. İstanbul.
- Kızılcelik, S. (2002). Kapitalizmin Diasporası Olarak Küreselleşme. *Eğitim Araş. Dergisi*, 6, 12-33.
- Konak, N. (2011). Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi*, 28 (1), 149- 164.
- Loomba, A. (2000). Kolonyalizm/Postkolonyalizm (Çev. M. Küçük.). Ayrıntı Yay. İstanbul.
- Macit, M. H. & Torun, Y. (2014). *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*. Orion Kitabevi. Ankara.
- Marangoz, M. & Kırılı, E. Ö. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinin Farklı Alanlarda Dijitalleşmeye Etkileri. *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1 (1), 54-68.
- Muz, F.N. & Kılınç A. & Önsüz, M.F. (2020). Covid-19 Pandemisinde Yapay Zekânın Kullanımı. *ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi*, 5 (Covid-19) Özel Sayısı, 178-183.
- Nalbantoğlu, C.B. (2021). Covid-19 Sürecinin Dijital Dönüşüme Etkileri. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4) 13-18.
- Olsson, İ. A. (2007). *The Changing Nature and Role of Soft Law in International Economic Law and Regulation: From State-Centric to Globalist Paradigm*. UK: Kent Law School.
- Özpek, B. B. (2012). En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu. *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 3(2), 183-216.
- Öztürk, Ö. (2006). Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması. *Praksis Der. S.15* (271-309).
- Pierson, C. (2000). *Modern Devlet* (D. Hattatoğlu, Çev.). Çivi Yazıları Yay. İstanbul.
- Qaddura, N. (2023). *Artificial Intelligence-The Future Of Economy And Employment*. Okan Üniversitesi. S.B.E. Yüksek Lisans Tezi.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü* (Serpil D. & A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları. İstanbul.
- Soros, G. (2003). *Küreselleşme Üzerine* (M. Keçik, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Stiglitz, E. J. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. Plan B Yay. İstanbul.
- Stratton, J. (2002). Sberalan ve Kültürün Küreselleşmesi. *Cogito*, 30, 80-100.
- Şahin, K. (2009). *Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus-Devlet*. Yeniüzyıl Yay. İst.
- Şenses, M. (2019). İmparatorluk ve Ulus-Devlet. *Liberal Düşünce Der. 24* (95), 87-98.
- Yeldan. E. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İletişim Yayınları. İstanbul.